

Ljiljana Radenović

ARISTOTEL I HAKSLI: O SREĆI¹

APSTRAKT: Prema Aristotelu, jedan od nužnih iako ne i dovoljnih uslova za dobar i srećan život jeste posedovanje vrline. Čovek koji vrline poseduje nikada ne želi nešto što je loše već samo ono što je dobro i na taj način on je oslobođen unutrašnje borbe i neprijatnosti. Takav čovek se postaje dobrim navikama. U Hakslijevoj distopiji ljudi su što genetskom selekcijom što bihevijoralnim uslovljavanjem formirani da žele samo ono što je dobro za državu, tačnije ono što će doprinosti mirnom i prosperitetnom životu u zajednici, a samim tim oni žele upravo ono što je najbolje za njih same. Cilj ovog rada je da ispita u čemu je razlika između Aristotela i Hakslija. U prvom delu će biti reči o različitim tehnikama formiranja karaktera kod Aristotela kao i onih opisanih u Hakslijevoj distopiji. U drugom delu rada biće reči o tome zašto nam je Hakslijev svet neprivaćan iako u njemu svi žele baš ono što i treba da žele. Dok Haksli u Vrlom novom svetu ilustruje kakav bi svet mogao biti ako bismo pošli od ideje da je za našu sreću dovoljno da želimo ono što možemo da ostvarimo i dobijemo, prema Aristotelu za sreću je potrebno još nešto, a to je da se bavimo najvišim pitanjima prirode sveta i večnim istinama. Da je Aristotelovo stanovište bliže istini ukazuju i savremena istraživanja u psihologiji.

KLJUČNE REČI: Aristotel, Haksli, dobar život, sreća

Nikomahovu etiku Aristotel počinje sa tezom da je svrha ljudskog života sreća i da svako ljudsko delovanje za svoj krajnji cilj ima dostizanje eudaimonie. Prema Aristotelu, jedan od nužnih iako ne i dovoljnih uslova za dobar život jeste posedovanje vrline. Samo čovek koji zna da razlikuje dobro od lošeg u određenoj situaciji će znati kako da se ponaša i šta mu valja činiti ali ne samo to: takav čovek će i osećati upravo ono što je primereno toj situaciji. U tom smislu za Aristotela pored znanja,

¹ Ovaj članak nastao je u okviru projekta "Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti" (evidencioni broj 179041), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

volje i delovanja u sastav moralnog karaktera ulaze i ispravna osećanja i kao takva obezbeđuju čoveku koji ih oseća spokojan život bez trzavica i nemira. Drugim rečima, Aristotelov čovek vrlina je čovek koji nikada ne želi nešto što je loše već samo ono što je dobro i na taj način on je oslobođen unutrašnje borbe i neprijatnosti. Njegove želje su uvek u skladu sa onim što je dobro i na taj način on ne mora da se bori sa sobom da bi bio dobar, a samim ti on ne oseća unutrašnju agoniju koja bi mu kvarila duševni mir. Haksli, s druge strane, u svom čuvenom distopijskom romanu *Vrli novi svet* zagovara nešto barem na prvi pogled slično kada su u pitanju naše emocije i želje. U njegovoj distopiji su ljudi što genetskom selekcijom što bihevijoralnim uslovljavanjem formirani da žele samo ono što je dobro za državu, tačnije ono što će doprinostiti mirnom i prosperitetnom životu u zajednici, a samim tim oni žele upravo ono što je najbolje za njih same. U Hakslijevom svetu svaki čovek voli svoj posao i uživa u zabavi koja je dostupna svima. U slučaju da se nešto nepredviđeno desi tu je i soma: legalna droga koja umiruje sve strahove. U Hakslijevom svetu niko nikome ne zavidi, niko nikoga ne mrzi, ne raduje se tuđoj nesreći i zadovoljan je onim što ima. Ipak shvatanje dobrog života prema Aristotelu i sreća u Hakslijevoj utopiji se radikalno razlikuju uprkos tome što se Aristotelov i Hakslijevo odnos prema regulaciji negativnih emocija i želja donekle poklapa.

Cilj ovog rada je da ispita u čemu je ta razlika i zbog čega Aristotelovski svet ne bi mogao da postane *vrli novi svet*. U prvom delu će biti reči o različitim tehnikama formiranja karaktera kod Aristotela kao i onih opisanih u Hakslijevoj distopiji. Dobar karakter je ključna komponenta sreće kod Aristotela, a Haksli isto takvo verovanje pripisuje i vladarima njegove distopije. Ipak iako na prvi pogled izgleda da nema bitnijih razlika između formiranja dobrog karaktera u Aristotelovom i Hakslijevom svetu, sem naravno tehničke sofisticiranosti, nama je negde intuitivno odmah jasno da nešto nije u redu sa Hakslijevim svetom i da se on veoma razlikuje od Aristotelovog. U drugom delu rada biće reči o tome zašto nam je Hakslijev svet neprivaćan iako u njemu svi žele baš ono što i treba da žele. Dok Haksli u *Vrlom novom svetu* ilustruje kakav bi svet mogao biti ako bismo pošli od ideje da je za našu sreću dovoljno da želimo ono što možemo da ostvarimo i dobijemo, prema Aristotelu za sreću je potrebno još nešto pored sklada između naših želja i onoga što je dobro da želimo, a to je da svaki deo naše duše radi ono što je njemu primereno. To znači da je za sreću potrebno ne samo da naše želje budu u skladu sa moralnim normama sredine i našim mogućnostima već i da se kao ljudska bića bavimo onim što je osnovna funkcija naše najviše sposobnosti, tj. razuma: a to je da se bavimo najvišim pitanjima prirode sveta i večnim istinama. Za Aristotela samo onaj čovek koji se pored svega ostalog i tim pitanjima bavi, odnosno samo čovek koji se bavi filozofijom može biti istinski srećan. Hakslijev distopijski svet možemo zapravo da razumemo kao Hakslijev pokušaj da jasno ilustruje upravo ovaj Aristotelov uvid jer mi njegov svet i pored sve njegove udobnosti i usklađenosti želja njegovih žitelja doživljavamo kao strašan. Drugim re-

čima, vrlo novi svet možemo da razumemo kao misaoni eksperiment koji ima za cilj da nam pokaže šta sreća nije. A da to nije na kraju nije samo stvar naše intuicije govore i neka empirijska psihološka istraživanja sa kojima se ovaj rad i završava.

1. Aristotel i Haksli o formiranje karaktera

U *Nikomahovoj etici* Aristotel polazi od teze da se čovek ne rađa ni kao dobar ni kao zao, već da isključivo putem moralnog vaspitanja razvija dobar karakter. Kroz proces moralnog vaspitanja deca usvajaju vrline ali i razboritosti (*phronesis*) koji su od ključne važnosti za ispunjen i srećan život. Suština takvog vaspitanje prema Aristotelu je da se detetu pomogne da razvije dobre navike, a za razumevanje samog procesa je najvažnije prvo videti u čemu se ta pomoć sastoji.

U prvim godinama života roditelji igraju najvažniju ulogu u formiranju dečijeg karaktera. Osnovno sredstvo pomoću koga to čine jeste uslovljavanje. U tim ranim danima kazna i nagrada su jedino sredstvo pomoću kojeg dete može da se motiviše da radi ono što je prihvatljivo a prestane da radi ono što nije, pošto je u ovom periodu prebrano da se roditelji služe racionalnim razlozima da bi objasnili detetu i ubedili ga zašto npr. nije u redu da udara sestru, zašto nije dobro da laže ili zašto je dobro da bude pažljiv prema drugima. U tim prvim danima dete uči šta je dobro kroz često ponavljanje radnji koje njegovi roditelji smatraju dobrim i kroz izbegavanje onih za koje misle da nisu. Postoji nekoliko razloga zbog čega je habituacija moralnog ponašanja ključna za formiranje dobrog karaktera. Prvo, kroz ponavljanje poželjnih radnji dete razvija karakterne osobine (t.j bihevijoralne dispozicije) koje mu omogućavaju da takve radnje obavlja *automatski*, odnosno bez razmišljanja kasnije u životu. Drugo, navika da se učini dobra stvar u pravom momentu je neophodna za razvoj razboritosti (*fronesisa*): intelektualne vrline koja nam omogućava da razumemo zašto je nešto dobro i kako da to dobro postignemo u datoj situaciji. Upravo zbog toga u prvom delu detetovog života dete uči putem uslovljavanja da je nešto dobro. Drugim rečima dete uči koje su radnje dobre i koja osećanja. Tek kasnije kada se dečije razumske sposobnosti razviju dete uči zašto je to dobro i koji je najbolji način da se to postigne. Suština razboritosti je u ovom drugom ali da bi se ona razvila neophodno je da dete već ima razvijene dobre navike, odnosno da već ima dobar karakter. Drugim rečima, prema Aristotelu nije moguće biti razborit bez dobrog karaktera. Ali šta tačno znači imati dobar karakter? Očigledno, kao što smo videli, dobar karakter je direktno povezan sa razvojem vrlina tako da je sledeće pitanje kojim je potrebno da se pozabavimo šta su vrline.

Prema Aristotelu, biti moralan, odnosno imati vrline nije moguće redukovati na ispravno ponašanje. Naravno, ispravno ponašanje jeste nužno ali ne i dovoljno za istinski moralnu osobu. Pored ispravno ponašanja potrebno je da osećamo ispravne emocije ali i da imamo ispravne želje u odgovarajućoj situaciji. Dalje, potrebno je da moral-

na osoba ima ispravnu motivaciju i razloge za delovanje. Na kraju, takva osoba mora de želi da učini ispravno delo zarad njega samog, a ne zarad neke dalje dobiti. Upravo zbog toga što je priroda vrline kompleksna i uključuje više elemenata habituacija moralnih vrline ne može biti samo vezana za habituaciju ispravnog ponašanja već mora da uključi i habituaciju ispravnih emocija i želja. Drugim rečima ovo znači da kroz uslovljavanje, nagrađivanje i kažnjavanje roditelji imaju za cilj da u detetu razviju sposobnost da uživa i želi samo dobre stvari, a da loše niti želi niti da u njima uživa.

Aristotel kaže da obrazovanje kroz naviku dolazi ranije nego obrazovanje kroz argumentaciju. Ipak, nije najjasnije da li su ova dva proces u potpunosti odvojena. Ukoliko jesu proces habituacije je svodiv na slepo mehaničko učenje prilikom koga dete usvaja bez pogovora vrednosti svoje sredine. Ukoliko pak nisu proces habituacije mora uključivati barem u nekom obliku osnovno rezonovanje.

Među Aristotelovim interpretatorima ne postoji slaganje u vezi toga šta je prava priroda habituacije. Prema Barnetu (Burnyeat 1980) habituacija se sastoji od dve komponente: ne-racionalne u kojoj je uslovljavanje jedini način razvijanja dobrih navika i racionalne koja podrazumeva objašnjenja i razloge. Ipak i kada se pređe na racionalni metod, nagrada i kazna i dalje ostaju vrlo bitne u formiranju karaktera. Razboritost (fronezis) se javlja (ako uopšte) znatno kasnije u životu pojedinca. Barnet pripisuje Aristotelu verovanje da moralni razvoj u ranoj životnoj dobi uključuje većinom iracionalne mehanizme ali da ipak oni delimično imaju kognitivnu komponentu i da se oslanjaju na dečije kognitivne moći (Burnyeat 1980). On smatra da je Aristotelovo viđenje da se tokom rane habituacije formira prva vrsta učenja (kognicije) koja se sastoji u tome da se detetu pokazuje šta je plemenito i pravedno. Iz ovoga sledi da habituacija nikada ne može biti puko mehaničko ponavljanje poželjnih radnji već da ona podrazumeva i intelektualni (razumski) kapacitet učenika ma koliko taj kapacitet bio još nerazvijen. Razvijajući dalje ovu Barnetovu ideju Šerman (Sherman 1993) stavlja akcenat na razumske kapacitete deteta u moralnom vaspitanju. Ona smatra da kroz habituaciju dete razvija osećaj, tj. sposobnost da razluči šta je dobro a šta loše u određenoj situaciji. Na taj način dete razvija sposobnost da moralno razmišlja što na kraju dovodi do razvoja razboritosti. Kritikujući i Barnetovu i Šermaninu interpretaciju habituacije Kurzer (Curzer 2002) smatra da rezonovanje o dobru i zlu može da se koristi u moralnom vaspitanju tek pošto dete razvije ispravne navike. On argumentuje da ne postoji nikakva evidencija u Aristotelovom tekstu da je Aristotel ikada pretpostavljao da je rezonovanje deo habituaciji ili da postoji kritička komponenta habituacije.

Ipak, iako je Kurzer u pravu da prema Aristotelu habituacija nikako ne može biti sačinjena od rezonovanja i kritičkog razmišljanja, deca ipak koriste percepciju i sposobna su da razlikuju nadražaje od samog početka habituacije, a to su ujedno i sami počeci kognitivnog razvoja. Teško je poverovati da je Aristotel smatrao da brzi razvoj detetovih kognitivnih kapaciteta nema nikakav uticaj na razvoj dobrih navika i da se habituacija može svesti na mehaničko učenje i oblik indoktrinacije. Takođe, Aristotel

je morao bit svestan toga da deca rastu okružena odraslima i da su samim tim u poziciji da podražavaju i imitiraju ono što odrasli rade i u čemu uživaju: od kućnih poslova, rada u bašti do slušanja muzike. Slušanje muzike je naročito važno za Aristotela. U *Politici* Aristotel tvrdi da slušanjem dobre muzike deca mogu da uspešno izvežbaju svoje emocije i kada da ih osećaju. To je slučaj sa čitavim spektrom emocija kao što su: strah, ljutnja, sažaljenje i slično. Svaka od ovih emocija se doživljava u određenim situacijama. Emulacija (podražavanje) podobnih emocija i tako formiranje navike da se osećaju dobre emocije u odgovarajućim situacijama ne može biti potpuno automatski i neracionalan proces. Da bi se uopšte doživele takve emocije potrebno je barem osnovno razumevanje situacije koje onda vremenom postaje sofisticiranije. Iz ovoga sledi da se kroz habituaciju razvijaju kognitivni kapaciteti deteta koji kasnije dovode do toga da dete razvije razumske sposobnosti do tog nivoa da mu možemo objasniti zašto je nešto dobro. Aristotel je po svemu sudeći bio svestan toga da ovaj proces emulacije i podražavanja ne može biti isključivo mehanički.

Ukratko habituacija za Aristotela je proces putem koga deca usvajaju dobre navike. Kroz usvajanje dobrih navika ona razvijaju i svoj karakter i intelektualne sposobnosti. Taj proces je kompleksan i uključuje često ponavljanje ispravnog ponašanja, različite instrukcije koje dolaze od roditelja kao i nagradu i kaznu koja može biti i spoljašnja i unutrašnja u zavisnosti od toga na kom je nivou razvoja dete. Dete, dalje uči i kroz podražavanje odraslih, kroz slušanje muzike, iz sopstvenih grešaka, kao i kroz savete koje od odraslih dobija. Ono što je u ovom procesu najvažnije jeste da dete usvoji vrednosti kojima ga roditelji podučavaju kao sopstvene. Zbog čega je to tako najbolje možemo da vidimo ako bliže razmotrimo šta je zapravo osnovni cilj habituacije.

Za Aristotela habituacija nas čini dobrim ljudima zato što se putem nje naše želje i emocije povezuju sa voljnim delom duše. Jednom kada je veza između želja i emocija, sa jedne strane, i naše volje sa druge strane uspostavljena tako što samo želimo i osećamo ono što je ispravno našem razumu (kada se u potpunosti) oformi postaje lakše da prosuđuje zašto je nešto dobro i koji načini sve postoje da to dobro postignemo. Kako do ovakve veze tačno dolazi i u kojim momentima Aristotela nam nije rekao detaljnije. Kao što Kristjanson (Kristjansson 2012) primećuje, Aristotel jednostavno nije ponudio dovoljno empirijskih primera kao ilustraciju ovog procesa koji su ipak neophodni za celovitiju filozofiju obrazovanja.

Kao i kod Aristotela i u Hakslijevom *Vrlom novom svetu* habituacija je neophodna za formiranje dobrog karaktera. Ipak, u Hakslijevoj distopiji ona postaje isključivo mehaničko, (ne)racionalno sredstvo podučavanja koje u kombinaciji sa još nekim tehnološkim dostignućima formira karakter čoveka tako da bude u skladu sa potrebama dobro organizovane države. U takvoj državi je onda moguć život bez patnje. Hakslijev svet se u nekoliko stvari bitno razlikuje od našeg. Prvo, u njemu se reprodukcija odvija u laboratorijama, a prirodno začeće se smatra nečim sramotnim. U procesu veštačke oplodnje ljudi se kreiraju tako da imaju odgovarajuće telesne i psi-

hološke karakteristike određene kaste (klase) koje su zadužene da obavljaju određenu vrstu rada u zajednici. Pored genetskog inženjeringa za formiranje karaktera služi takođe bihejvioralna indoktrinacija: mehaničko ponavljanje onoga što je poželjno koje se odvija kako dok su deca budna tako i dok spavaju. Biološke i psihološke tehnike u kombinaciji daju idealne mirne građane koji prihvataju da rade poslove koji su im zadati kao i da uživaju u zabavi koja im je ponuđena. Ipak da bi se mir i zadovoljstvo građana u državi držali na visokom nivou za to služi i soma: rekreaciona droga koja dodatno usrećuje ljude.

Ono što je omogućilo Haksliju da osmisli radikalno drugačije metode formiranja karaktera koji istina imaju korena u Aristotelovoj habituaciji (nagrađivanju, kažnjavanju, ponavljanju) ali se od nje umnogome i razlikuju su dostignuća genetike i bihejvioralne psihologije s početka dvadesetog veka kojima je Haksli svedočio. Dok su istraživanja u biologiji obećavala da smo nadomak odgovora o početku života i da ćemo uskoro sami u laboratoriji moći da ga kreiramo, bihejvioralni psiholozi su objašnjavali sve ljudske sposobnosti (od rešavanja matematičkih problema do učenja jezika) kao rezultat mehaničkog uslovljavanja (Firchow 1975). Pavlovljevi čuveni eksperimenti sa psima su imali za cilj da pokažu da i ponašanje koje deluje sofisticirano i voljno može biti objašnjeno kroz jednostavne mehanizme nagrađivanja i kažnjavanja. J. B. Votson (J. B. Watson), američki bihejviorista, je išao toliko daleko da kaže: “Dajte mi desetak zdravih beba i okruženje napravljeno po mojim uputstvima u kojem bih ih podizao i garantujem da bih bilo koju od tih beba mogao da napravim da bude bilo koji stručnjak po mom izboru: doktor, advokat, umetnik, trgovac, i da, čak i prosjak ili lopov bez obzira na njegove talente, sposobnosti, tendencije, navike, poziv ili rasu njegovih predaka.” (*Behaviourism*, 1919)². Hakslijeva distopija je pokušaj da se osmisle detalji okruženja koje Votson pominje pa čak i priželjkuje u ovom citatu. To okruženje se u *Vrlom novom svetu* koristi za proizvodnju ljudi mehaničkim sredstvima čije će želje biti u skladu sa onim što se od njih očekuje tako da oni sami nikada ne doživljavaju nikakav unutrašnji konflikt. Razvoj nauke im dodatno obezbeđuje lagodan život bez oskudice što dodatno garantuje mir u društvu i spokojstvo pojedinca koji u njemu živi.

Habituacija kod Aristotela i genetsko modifikovanje zajedno sa bihejvioralnim uslovljavanjem kod Hakslija služe tome da ljudi formiraju dobar karakter koji će im omogućiti da budu srećni. Ipak, Haksli nije osmislio *Vrli novi svet* kao utopiju već kao distopiju i mi svi osećamo nelagodu pri pomisli na sreću ljudi koji u tom svetu žive i teško da bi iko pozeleo da se menja sa glavnim likovima njegovog romana uprkos tome što su oni večno mladi i ne osećaju nikada negativne emocije. To govori u prilog tome da ljudska sreća čak ni na prvi pogled ne može biti svedena na ispunjenje želja i nedostatak negativnih emocija. A u čemu leži ljudska sreća je pitanje na koje sad prelazim.

2 Preuzeto iz Firchow (1975), str.310, 311, prevod moj.

2. Ljudska duša, istina i sreća

Aristotel se u desetoj knjizi *Nikomahove etike* bavi pitanjima zadovoljstva i ljudske sreće i posle kraćeg razmatranja zaključuje da sreća mora imati veze sa pravilnim funkcionisanjem ljudske duše. Za Aristotela se kao i za Platona ljudska duša sastoji od tri dela: vegetativnog, voljnog i razumskog. Vegetativni i voljni deo duše su zaslužni za ishranu, razmnožavanje, opažanje, emocije, želje i sl. Ukratko, to su delovi duše koje imaju i biljke (vegetativni deo) i životinje (vegetativni i voljni). Pored ova dva dela čoveka karakteriše i razumski deo duše. Razum je taj koji čoveka razlikuje od ostatka živog sveta što ga i čini onim što jeste a to je čovek. Jasno je da sva tri dela duše moraju da funkcionišu manje više optimalno da bismo opstali. Ipak da bismo bili srećni najvažnije je funkcionisanje najvišeg dela duše. Niže vrste uživanja koja su vezana za niže delove duše (uživanja u hrani i seksu) prosto neće biti dovoljna za srećan život ukoliko razumska uživanja nedostaju. Za čoveka, kaže Aristotel, je srećan život život “ispunjen aktivnošću uma, zato što je to, to jest, mišljenje, više od svega sam čovek. Takav je život stoga i najsrećniji”. (Aristotel, *Nikomahova etika*, knjiga 10, poglavlje 7, 1178a, str. 222). Drugim rečima, Aristotel smatra da srećan život mogu da vode samo oni ljudi koji najviše pažnje pridaju aktivnostima koje su svojstvene čoveku kao čoveku. A pošto sam razum može da se bavi i praktičnim i teorijskim pitanjima za sreću će biti potrebno da se bavimo i jednim i drugim. Tačnije, da bismo bili srećni biće potrebno i da istražujemo večne istine (matematičke istine, istine fizike i metafizike) i da budemo moralni ljudi koji umeju ispravno da sude o ljudskim prilikama, a koji su takvu razboritost stekli ispravnim ponašanjem. U poslednjoj knjizi *Nikomahove etike*, Aristotel stavlja naglasak na kontemplaciju večnih istina kao osnovnu komponentu ljudske sreće pa kaže: “Sreća je, dakle, koekstenzivna sa filozofskim posmatranjem – dokle se prostire filozofsko posmatranje, dotle se prostire i sreća, i bića u kojima je ova moć kontemplacije jače izražena su istovremeno i srećnija, i to ne slučajno, nego zbog same kontemplativne moći. Jer ona je sama po sebi dragocena. Prema tome sreća bi bila neka vrsta filozofskog posmatranja”. (Aristotel, *Nikomahova etika*, knjiga 10, poglavlje 8, 1178b, str. 224)

Ipak možemo da se zapitamo zašto nam je pored ispravnih želja i moralnog ponašanje još nešto potrebno da bismo bili srećni. Zar ne bismo mogli da budemo mirni i spokojni sve i ako ništa ne bismo znali o matematici ili prvoj filozofiji i ako se nikada ne bismo bavili filozofskom kontemplacijom, baš kao ljudi u Hakslijevoj distopiji koji čak i kada se bave naučnim istinama (a to su samo oni iz najviše kaste) ne rade to zarad samih tih istina već zarad tehnološkog napretka. Aristotel navodi neke razloge zašto je to tako. Prvo, teorijskom kontemplacijom za razliku od bilo čega drugog možemo da se bavimo veoma dugo jer proučavanju prirode sveta nema kraja tako da je i mogućnost uživanja u takvom istraživanju neograničena. Dalje, ukoliko se aktivno bavimo saznanjem večnih istina u boljoj smo poziciji od nekoga koji te istine ne

zna niti se njima bavi, jer svaki čovek samim tim što je čovek i ima razum ima i potrebu da se takvim pitanjima bavi. Ukoliko ta njegova potreba nije zadovoljena on će sve i da je najmoralniji biti nesrećniji od onoga ko ima prilike da se tim istinama bavi. Takođe, filozofiju volimo zarad nje same i večnim istinama se bavimo upravo samo radi toga da bi ih saznali. U tom smislu filozofija nema dalji cilj i samo bavljenje njom nam pruža zadovoljstvo. Na kraju bavljenje večnim istinama nam omogućava da budemo samodovoljniji od drugih ljudi tako da i ako nam u životu druge stvari ne idu najbolje mi ćemo se lakše kao filozofi nositi sa njima. Na ovaj način Aristotel povezuje dobro funkcionisanje duše u kojoj je razum najviša aktivnost sa poznavanjem večnih istina, s jedne strane, i srećom sa druge.

U Hakslijevom distopijskom svetu istina, bavljenje istinom i srećan život su u potpunosti odvojeni. Srećan život većine stanovništva vrlog novog sveta jedan od upravljača i pripadnik vladajuće kaste Mustafa Mod opisuje ovako: “Sedam i po sati lakog rada koji ne iscrpljuje, a posle toga sledovanje some, plus igre, plus, neograničeno parenje, plus taktiloskop. Šta im više treba?” (Haksli, *Vrli novi svet*, str. 205). Dakle, pored radnih obaveza većina ljudi u Hakslijevoj distopiji ima dosta slobodnog vremena ali ga oni ne troše na visoku umetnost koja bi se bavila važnim životnim pitanjima pa i tematizovala patnju već na jeftine oblike zabave i čulna zadovoljstva koji su sreći mnogo prikladniji. A što se nauke tiče on dodaje: “Nije samo umetnost nespojiva sa srećom, nego i nauka. Nauka je opasna. Moramo da je držimo na jakom lancu, s dobrom brnjicom” (Haksli, *Vrli novi svet*, st. 206). Ono što Mod zapravo govori a što stoji u direktnoj suprotnosti sa Aristotelom jeste da istraživanje istine nikako ne sme biti sprovedeno zarad nje same već strogo kontrolisano jer sloboda istraživanja bi mogla da dovede u opasnost harmoniju zajednice koja je jedva postignuta. Isto tako on zagovara tezu da se ljudska sreća nalazi isključivo u nižim delovima duše pa kada su želje koje odande dolaze zadovoljne i čovek postaje srećan.

Ono što upada u oči a može se izvesti iz Modove filozofije sreće je da Haksli u osmišljavanju svoje distopije svesno i sa namerom zamišlja svet u kome bi se sve ljudske potrebe iscrpljivale u čulnim potrebama dok bi razumske aktivnosti bile rezervisane za upravljače ali i tu samo ukoliko doprinose održavanju stabilnosti u društvu i tehnološkom napretku. U vrlom novom svetu ni Mustafa Mod zapravo nije aristotelijanski filozof. On priznaje da je takve tendencije imao u mladosti ali da se ipak odlučio da od njih odustane zarad sreće drugih ljudi.

Naravno, Aristotelu bi kao i nama ovakav svet izgledao monstruozno. Ipak, možda bismo mogli da objasnimo zbog čega nam je taj svet toliko odbojan time što mi zapravo nismo sasvim isti kao stanovnici Hakslijeve distopije. Oni su, na kraju krajeva, genetski modifikovani i mehaničkim uslovljavanjem indoktrinirani ljudi tako da samo žele ono što je potrebno da bi njihova zajednica dobro funkcionisala i da bi svima u njoj bio obezbeđen lagodan život oslobođen bola i patnje. Njima su zahvaljujući tome dostupna sva čulna uživanja. Ipak, uprkos genetskim modifikacijama koje su to omogućile za Aristotela bi i dalje najvažnije pitanje bilo da li stanovnici Hakslijeve distopije imaju

razum, tj. da li su oni i dalje ljudi. Iz Hakslijevog romana možemo da vidimo da oni ipak i pored svega jesu nalik na nas: govore jezik, razmišljaju o tome šta je dobro a šta loše, razgovaraju o tome kako se osećaju, ukratko po svim kriterijumima su razumska bića. A ako je to slučaj Aristotel bi tvrdio da niko od njih ne može biti srećan jer niko od njih se ne bavi onim što mu najviša sposobnost u njemu nalaže a to je istraživanje istine. U Hakslijevoj distopiji nema filozofa, a Mustafa Mod je tome najbliže.

Mi, baš kao što bi Aristotel bio, smo užasnuti Hakslijevim svetom: nedostatkom umetnosti u njemu ali i isključivo pragmatičnom upotrebom nauke. Upravo zbog toga Hakslijev misaoni eksperiment koji je Haksli kroz roman razradio i jeste efektan: naime, jasno nam ilustruje da u tehnološki naprednom svetu u kome svi žele ono što je najbolje za zajednicu i isključivo uživaju u prizemnim zadovoljstvima zapravo niko nije zaista srećan. Ipak, možemo se zapitati, da li su naše intuicije i sam Aristotel u pravu? Da li bi zaista ukupna sreća ljudi vrlog novog sveta bila vrlo niska uprkos ispunjenju svih njihovih želja? Da li bi oni svi, u stvari, bili donekle nesrećni?

Da bismo izveli zaključak da ljudi Hakslijeve utopije nisu najsrećniji uprkos tehnološkom napretku i ispunjenju svih želja nisu nam dovoljni Aristotel i naše intuicije. Na kraju krajeva pitanje šta nas čini srećnima jeste empirijsko pitanje, a psiholozi su se njime pozabavili. Iz mnogobrojnih istraživanja izdvojila bih ona koja su sprovedi u više navrata Rajan i Deci (Ryan i Deci) sa kolegama³. Oni su, naime, pošli od pretpostavke da nam je za sreću potrebno ne toliko ispunjavanje želja koliko zadovoljenje osnovnih potreba. Potrebe koje su oni izdvojili kao osnovne su potreba za slobodnim delovanjem i mišljenjem, za osećajem da smo uspešni u onome što radimo i potreba da budemo bliski sa drugim ljudima. Oni su u svojim kroskulturalnim studijama utvrdili da postoji korelacija između zadovoljenja ovih potreba i dugoročnog zadovoljstva životom kao i psihološke stabilnosti. Ono što je za nas još bitnije za pitanje sreće u Hakslijevom svetu jesu i njihova istraživanja usmerena na odnos naše sposobnosti da percipiramo jasno situaciju u kojoj se nalazimo i da smo svesni naših sopstvenih psiholoških stanja, s jedne strane, i osećaja dugoročne sreće, sa druge. Ispostavilo se da takva sposobnost zaista povećava nivo zadovoljstva životom kod ispitanika. Drugim rečima, iz ovoga sledi da ljudi koji poseduju viši nivo samosvesti imaju više izgleda da vode srećan život. Ipak, da bismo u potpunosti prihvatili Aristotelovu tezu da jedino bavljenje istinom može da nas zaista usreći potrebno je dalje ispitati odnos dugoročne sreće i obrazovanja kako u humanističkim tako i prirodnim naukama. Ukoliko bi se takva korelacija našla mogli bismo sa sigurnošću tvrditi da u Hakslijevom svetu zaista niko nije srećan i da nas naše intuicije ne varaju u pogledu toga upravo kao što ni Aristotel nije bio u krivu kada je sreću povezao sa kontemplacijom i bavljenjem najvišim istinama.

Ljiljana Radenović
Odeljenje za filozofiju
Filozofski Fakultet, Univerzitet u Beogradu

3 Pregled empirijskih istraživanja videti u Rajan i Deci (Ryan i Deci 2017) i Radenovic (u štampi)

Literatura

- Aristotel (2013). *Nikomahova etika* (Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka Knjižarnica Zorana Stojanovića).
- Aristotel (2003). *Politika* (Beograd: Bigz).
- Burnyeat, Myles F. (1980). "Aristotle on learning to be good", in A. O. Rorty (ed.) *Essays on Aristotle's Ethics* (Berkeley: University of California Press): p. 69-82.
- Curzer, Howard. J. (2002). "Aristotle's painful path to virtue". *Journal of the History of Philosophy*, 40(2), p. 141-162.
- Firchow, Peter (1975). "Science and Conscience in Huxley's "Brave New World"". *Contemporary Literature*, 16(3), p. 301-316.
- Haksli, Oldos (2009). *Vrli novi svet* (Beograd: Libretto).
- Kristjánsson, Kristján (2012). *Aristotle, emotions, and education* (Hampshire: Ashgate Publishing, Ltd.).
- Radenović, Ljiljana (u štampi). *Sreća: Filozofija i psihologija dobrog života* (Novi Sad: Akademski knjiga).
- Ryan, Richard M., and Edward L. Deci (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness* (New York: Guilford Publications).
- Sherman, Nancy (1993). "The Role of Emotions in Aristotelian Virtue". In *Proceedings of the Boston area colloquium in ancient philosophy*, 9(1) (Brill): p. 1-33)

Ljiljana Radenović

Aristotle and Huxley: On Happiness (Summary)

According to Aristotle, one of the necessary, although not sufficient, conditions for a good and happy life is the possession of virtue. A person who possesses virtues never wants something that is bad, but only what is good, and in that way she is free from internal struggle. Such person is formed through good habits. In Huxley's dystopia, individuals are shaped by genetic selection and behavioral conditioning to want only what is good for the state, its peace and prosperity, and thus to want what is good for themselves. The goal of this paper is to examine the differences between Aristotle and Huxley. In the first part of the paper I will discuss different techniques of character formation in Aristotle and those described in Huxley's dystopia. In the second part of the paper, I will address the question why Huxley's world does not appeal to us, even though everyone in it wants exactly what they should want. In the *Brave new world* Huxley portrays the world that is built around the assumption that for a person to be happy it is enough that they want what they can achieve and get. For Aristotle this is not enough. In addition to it we need to study the ultimate nature of the world. That Aristotle's position is more likely to be the case is indicated by contemporary research in psychology.

KEYWORDS: Aristotle, Huxley, good life, happiness